

Ekonomisk tillväxt och välfärd*

Under de senaste åren har oron för miljö ökat i världens utvecklade länder. Denna oro har givit ammunition åt dem som ifrågasätter inte bara önskvärdheten av ytterligare ekonomisk tillväxt i dessa länder utan till och med möjligheten och önskvärdheten av ekonomisk tillväxt i u-länder. Tvivel på det förnuftiga i ekonomisk tillväxt har uttryckts då och då under årens lopp. John Stuart Mill skrev redan 1848 att "det är endast i de efterblivna länderna i världen som ökad produktion fortfarande är ett viktigt mål; i de mest utvecklade är det ekonomiska kravet en bättre fördelning" [Mill 1848]. I denna uppsats skall vi granska en del av de påstådda kostnaderna för ekonomisk tillväxt och utveckling.

Tillväxtproblemet ekonomiska sida

Tillväxtproblemet är en fråga om hur resurser skall fördelas över tiden. Ty för att växa måste en ekonomi investera antingen i fysiskt eller mänskligt kapital, eller i forskning och utveckling. Om resurser används till investeringar kan

de inte användas till konsumtion just nu. För en ekonom utgörs därför tillväxtens kostnader av förlorad konsumtion i nutiden. Den optimala tillväxttakten har vi därför när följande villkor är uppfyllt: uppoffringen av ytterligare konsumtion skall precis kompenseras av den ökade konsumtion som blir möjlig i framtiden genom de investeringar denna uppoffring möjliggör. (En viss samhällelig värdering av framtida jämfört med samtida konsumtion är då förutsatt.) Tills helt nyligen har det varit inne att påstå att marknadshushållningen inte klarade att avsätta en lämplig mängd resurser till investeringar och att tillväxten i en oreglerad marknadsekonomi följaktligen blev *lägre* än den ur samhällets synvinkel optimala. Detta synsätt har naturligtvis varit mycket omdiskuterat, men det var åtminstone principiellt ett fullt rimligt ekonomiskt argument, ty det byggde i allmänhet på antagandet att de privata företagens investeringskostnader innehöll åtskilliga beståndsdelar — framför allt riskvärdering — som inte motsvarades av några verkliga samhällsekonomiska kostnader. Med andra ord: samhällets investeringskostnader och följaktligen tillväxtens kostnader var lägre än de privata kostnaderna, och investeringsvolymen skulle alltså, i avsaknad av särskilda statliga åtgärder, endast drivas till den punkt där de privata kostnaderna täcktes, vilket låg under vad som var optimalt ur samhällets synvinkel.

I dag har pendeln svängt över helt åt andra hållet och man påstår att om staten inte ingriper så blir tillväxttakten

WILFRED BECKERMAN är professor i nationalekonomi i London. Han är mest känd för sina beräkningar av den reella levnadsstandarden i olika länder. Under senare år har han sysslat mest med miljövärdens ekonomi och dess samband med ekonomisk tillväxt.

* Artikeln har tidigare publicerats i *Minerva* år XI 1973.

för hög på grund av att tillväxten medför samhällsekonomiska kostnader som inte ingår i de privata företagens kalkyler.

Symmetrin mellan de två motsatta doktrinerna sträcker sig emellertid inte så långt. Den tidigare åsikten att tillväxten var för långsam vilade åtminstone på en sammanhängande teoretisk analys av skillnaden mellan privata och samhällseliga investeringskostnader, vilket är det avgörande i tillväxtsamband. Den motsatta åsikten — att tillväxten är för snabb — vilar däremot inte på någon sådan klar teoretisk grund. De externa kostnader, som anförs som stöd för denna åsikt är kostnader som exempelvis miljöförstöring. Men detta är inte investeringskostnader, det är allmänna produktionskostnader. Detta innebär bara att resurserna har allokerats fel vid någon viss tidpunkt — det vill säga för mycket produktion av varor som innebär miljöförstöring och för lite miljövard i allmänhet. Denna företeelse saknar betydelse för tillväxttakten, eftersom den inte nödvändigtvis innebär att felallokeringen av resurser tagit formen av för små eller för stora investeringar.

Naturligtvis är det sant att vi har för mycket föreningar, överbefolkning i städerna, för många bilar på vägarna och så vidare. Dessa former av felaktig resursallokering förekommer i den oreglerade ekonomin på grund av negativa externa effekter — till exempel genom att röken från en fabrikskorsten skadar omkringboende och åsamkar dem en kostnad som inte återspeglas i produktionskostnaderna hos det företag som äger fabriken. De flesta av dessa alltför stora externa miljökostnader — eller spilleffekter som de ofta kallas — uppstår därför att ingen i praktiken har äganderätten till miljön. Ingen äger den rena luft eller det rena vatten som ju kan sägas bli konsumerat i och med att det blir förorenat. Men det faktum att resurserna felallokeras vid någon tidpunkt på grund av att man inte tar hänsyn till de externa kostnaderna, behöver inte innebära att tillväxttakten är felaktig. För att bevisa att tillväxttakten är felaktig är det nödvändigt att visa att felallokeringen av resurserna vid någon tidpunkt tar formen av icke optimala

investeringar.

Det finns emellertid ett korn av sanning i doktrinen att de externa kostnaderna — miljöförstöringen eller fördärvade sociala relationer — hör till tillväxtkostnaderna. Ty det kan hävdas att det konventionella begreppet tillväxtens kostnader — nämligen förlusten av den konsumtion man avstår från för att genomföra större investeringar — endast är riktigt i den begränsade meningen att det uttrycker kostnaderna för att öka produktionen av de varor som framställs med hjälp av denna investering. Om dessutom andra skadliga effekter uppstår genom den extra produktion som dessa investeringar leder till, överdriver det konventionella måttet på avkastningen det verkliga resultatet av investeringen. Och eftersom det spelar liten roll om vi justerar resultatet av den extra investeringen nedåt eller gör justeringen i form av ett tillägg till kostnaderna, skulle det kunna vara legitimt att betrakta dessa oregistrerade negativa effekter av tillväxten såsom extra kostnader för tillväxten som normalt inte inkluderas i det konventionella sättet att mäta BNP eller investeringar och som över huvud taget inte beaktas i den ekonomiska teorin om optimal tillväxt.¹

Det finns ett annat sätt på vilket de två frågorna — intertemporal resursallokering (dvs fördelning av konsumtionen över tiden) och resursallokering i en given period hänger samman. Vi måste nämligen också ta hänsyn till fördelningseffekterna, vilka påverkar valet av tillväxttakt på många sätt, tex följande. I en värld med bara en enda människa — som Robinson Kruses ö innan Fredag dykt upp — är maximering av den totala konsumtionen det enda förnuftiga ekonomiska målet. I denna definition på ekonomisk välfärd får emellertid inte konsumtionen tolkas som om den gällde endast den konsumtion

¹ Skillnaden vid beräkningen av den optimala tillväxttakten blir försumbar endast om de olika posterna ges en korrekt "datering" vid diskonteringen. Detta innebär att om de externa kostnader som hör samman med ökningen av den konventionella produktionen läggs till tillväxtkostnaderna i stället för att dras ifrån vinsterna, måste de diskonteras till nuvärde i den tidpunkt när investeringen sker.

som finns omedelbart tillgänglig i varje ögonblick. Det som bör maximeras är konsumtionen under någon lämplig period, ty det kan tänkas att man föredrar att avstå från en viss konsumtion i dag för att konsumera ännu mera i morgon. Detta är den grundläggande idén bakom begreppet optimal tillväxttakt som skisserades ovan.

Optimeringsproblemet får emellertid en ny dimension när den totala produktionen måste delas mellan två eller flera personer. I en värld med minst två personer, där den nuvarande generationen väntas bli åtföljd av framtida generationer, blir frågan om att avstå från konsumtion i dag till förmån för framtida konsumtion, detsamma som att ta ställning till en omfördelning av konsumtion från den samtida generationen till framtida generationer. Med andra ord, tillväxtproblemet är delvis ett fördelningsproblem.

Ekonomisk tillväxt blir inte bara en fråga om en speciell allokering av resurser över tiden, det handlar också om en speciell fördelning av resurser mellan olika grupper i samhället. Valet av optimal tillväxttakt bör därför delvis vara beroende av vem exakt som avstår från konsumtion i dag för att berika framtida generationer. En stor del av den samtida kritiken mot den ekonomiska tillväxtens miljökostnader (i den utsträckning de nu faktiskt förekommer) bygger på likgiltighet inför jämlikhetssträvandena. Jag skall här visa att denna kritik utgör ett hot mot en jämnare inkomstfördelning både i varje period och mellan generationerna.

Ekonomisk tillväxt och miljöförstöring

Det är knappast nödvändigt att dröja länge vid denna speciella sida av tillväxten, ty en kort översikt av de viktigaste utvecklingstendenserna inom miljöförstöring och miljövård räcker för att visa att de allvarligaste formerna av miljöförstöring i några av de mest utvecklade länderna på det hela taget har minskat, inte ökat. Det finns vid det här laget tillräckligt med material för att vederlägga påståendet att miljöförstöringen måste öka med ekonomisk till-

växt till en sådan nivå att om människosläktet inte först skulle gå under av svält eller brist på råvaror, skulle det bli näst intill utrotat genom miljöförstöring. Denna förutsägelse bygger på sådana påståenden som att "de få slag av förorening som faktiskt har uppmätts under en längre tid, verkar ha ökat exponentiellt [Meadows m fl 1972, s 69]. Detta är ett eko av de totalt felaktiga och svepande generaliseringar om miljöförstöring, som har förts till torgs av vissa vetenskapsmän som borde veta bättre. Professor Commoner t ex skriver att "ett frapperande drag som kan utläsas ur de data som finns tillgängliga är följande: de flesta föroreningsproblem dök upp eller förvärrades allvarligt under åren efter andra världskrigets slut" [Commoner 1971]. Dr Mellanby kommenterade detta påstående: "Detta är faktiskt ett oerhört påstående. Var och en som känner London, Sheffield eller Pittsburgh någorlunda väl vet att åtminstone en verkligt skadlig form av luftförorening har försvunnit från våra städer och industriområden. Många floder och sjöar är fortfarande allvarligt nedsmutsade, men i nästan alla fall har en förbättring ägt rum under de senaste tio eller tjugo åren" [Mellanby 1972, s 501].

Det är långt ifrån sant att de få slag av miljöförstöring som har mätts har ökat. De har i stället minskat under en tid i Storbritannien och i Förenta staterna har ökningen hållits i schack under de senaste åren. Det är väl känt att luftföroreningarna har minskat dramatiskt i Storbritannien. Den totala mängden rök i Storbritannien föll från 2,3 miljoner ton 1953 till 0,9 miljoner ton 1958; den totala mängden utsläpp av svaveldioxid har sjunkit sedan 1962 och vi har haft en kraftig sänkning i koncentrationen av svaveloxider vid markytan.² Under årtiondet 1961 till 1971 sjönk den genomsnittliga koncentrationen av rökgaser i tätbebyggda områden i Storbritannien med 60 procent, och svaveldioxidkoncentrationen föll med 30 procent, trots ökande befolk-

² Se den brittiska rapporten till FN:s miljökonferens i Stockholm 1972 och *First Report of Royal Commission on Environmental Pollution* [1971].

ning och industriproduktion [*National Survey of Air Pollution 1961—71, 1972*]. Detta är väl att märka ett genomsnitt för alla tätbebyggda områden och omfattar alltså också städer som ännu inte utnyttjat de möjligheter till förbättringar som de fått tack vare *Clean Air Act*. Följaktligen har minskningarna av luftföroreningarna i en del större städer som London och Sheffield varit mycket större än de ovannämnda siffrorna antyder. I dessa städer har minskningen av rökgaser per producerad enhet legat i storleksordningen 85 procent under den tioårsperiod det är fråga om.³ Under samma period har det genomsnittliga antalet soltimmar vintertid i London fördubblats. År 1958 var den genomsnittliga sikten en engelsk mil — nu är sikten en genomsnittlig vinterdag i London upp till fyra engelska mil och under sommaren är den 12 till 20.

Det har också ägt rum en minskning av föroreningarna av vattendragen i Storbritannien, ehuru denna har varit mindre dramatisk än i fallet med luftföroreningarna. Men detta beror enbart på att de nödvändiga anslagen till de stora utgifterna för minskad vattenförorening inte har beviljats förrän under senare delen av 60-talet på grund av andra trängande behov inom den offentliga sektorn, såsom bostäder, skolor, vägar och sjukhus. Trots detta visar den senaste översikten av floderna i Storbritannien att procenten starkt förorenade floder har fallit från 6,4 procent 1958 till 3,7 procent 1973, räknat på flodernas längd, och att andelen helt oförstörda floder har ökat något från 72,9 procent 1958 till 77,4 procent 1972 [*Report of River Pollution Survey of England and Wales 1971 och 1972*]. I vissa fall har flodernas tillfrisknande lett till en kraftig ökning av fiskbeståndet. Det fanns t ex ingen

³ Rökgasutsläppen i Stor-London minskade med över 80 procent under 12-årsperioden 1958—1970, trots att produktionen måste ha stigit med omkring 30 procent under samma period, vilket innebär en sänkning av kvoten mellan föroreningar och produktion med 85 procent. Jfr också de uppgifter om kraftiga sänkningar av luftföroreningar i enskilda industrier trots stora produktionsökningar under de senaste 10—15 åren som Eldon Griffiths redovisade i sitt tal i Underhuset den 22 december 1972 [*House of Commons Debates, col 1794*].

fisk i Themsen för 15 år sedan på en sträcka av 15 engelska mil uppströms från London till 25 engelska mil nedströms. År 1972 fann man 55 olika arter av fisk i floden, däribland mört, gädda, nors (som tillhör laxfiskarna) för att inte nämna kolja, sill, rödspätta och sjötunga [*Quarterly Bulletin of Intelligence Unit of the Greater London Council 1972*].

I den återvändande fiskens spår har populationen av olika fågelarter i Londontrakten ökat kraftigt, i synnerhet av sjöfågel. Tusentals änder och vadarfåglar, varav de flesta är flyttfåglar som häckar i Ryssland och Nordeuropa, tillbringar nu sin vintersemester vid Themsenmyningens övre delar, där man tills för några år sedan endast kunde se svanar och mäsar som livnärde sig på vad avloppsutsläppen förde med sig [*Observer 1971*].

Visserligen har miljön ännu inte förbättrats lika dramatiskt i andra länder, i synnerhet inte när det gäller luftföroreningar. Detta beror inte på att Storbritannien gynnats av enastående tekniska omständigheter som gör det möjligt för bara detta land att minska sina föroreningar så kraftigt. Det beror helt enkelt på att lagstiftning mot miljöförstöring införts senare i andra länder än i Storbritannien. Men allt vi velat visa ovan är att påståendet att all uppmätt förorening har stigit exponentiellt enligt tillgängliga data helt enkelt är lögn och det i slående grad eftersom den förbättrade luften i Storbritannien har varit ett allmänt känt faktum under många år.⁴

Också i Amerika där sträng miljölagstiftning har införts först på senare år inträffade en sänkning av de mätta föroreningarna redan under 1950- och 60-talen som ett resultat av olika autonoma förändringar som hör samman mera med ekonomisk tillväxt än med lagstiftning. Rökkoncentrationerna i tätbebyggda om-

⁴ Vid en offentlig diskussion om "Tillväxtens gränser" på amerikanska ambassaden i London den 13 april 1972 besvarade Dr Meadow frågan om Londonluften med att hävda att *Clean Air Acts* bara hade skickat iväg vår rök till någon annan och att Sverige nu drabbades av den luftförorening vi blivit av med. Men svenskarna klagat över svaveldioxid från våra högre skorstenar, inte över vår rök, och ingen här har påstått att vi minskat utsläppen av svaveldioxid i tillnärmelsevis samma omfattning.

råden gick tex ned en smula mellan 1957 och 1970, främst på grund av att fabriker sprids ut och att befolkningen flyttade ut från stadskärnorna. Det har redan skett en nedgång i koldioxidutsläppen, delvis som ett resultat av att avgasrenare införts på bilar från och med 1968 års modell [*Second Annual Report: Environmental Quality 1971*, s 212—215]. Mycket större minskningar av denna och andra former av föroreningar från alla källor kommer naturligtvis att ske under detta årtionde som ett resultat av den politik som nu förs i Förenta staterna och många andra länder. Vidare har det varit en allmän tendens under de senaste åren i Storbritannien och Förenta staterna att införa mycket strängare miljölagstiftning och de gynnsamma utvecklingstendenser som beskrivits ovan kommer troligen att accentueras snarare än avmattas under de närmast kommande åren.

De flesta andra större industriländer har varit mycket aktiva med att införa miljölagstiftning under de senaste åren och flera länder, främst Japan, Sverige och Västtyskland avser uppenbarligen att lägga ned betydande summor på att avskaffa föroreningar. En japansk tioårsplan för att minska miljöförstöringen har tex gjorts upp. Denna skall övervakas av ett nybildat miljöorgan och väntas kosta omkring 3 500 miljoner pund över en tioårsperiod från 1971.⁵

Som man skulle ha väntat sig med tanke på de sociala traditionerna och sårbarheten för miljöförstöring var Sverige ett av de första länder som upprättade ett statligt verk för miljöfrågor (1967) och som införde långtgående åtgärder, inklusive kraftiga statliga subventioner, för att hejda miljöförstöringen. Också Västtyskland verkar ta problemet allvarligt, att döma tex av de åtgärder som vidtagits för att tvinga näringslivet att betala för rening av sina utsläpp, av de

stränga straff som införts för brott mot bestämmelserna — 10 års fängelse eller mycket höga böter i en del fall! — och av de planerade stora anlagen på vissa områden, tex för att bygga 5 000 nya reningsverk under de närmaste åren. Man väntar sig att floden Rhen, ökad för sitt förorenade vatten, kommer att vara helt fri från organiska föroreningar vid slutet av 1970-talet. Det har varit vissa motsättningar mellan EG och den västtyska regeringen på grund av den nya lag i Västtyskland som avser att drastiskt minska bensinens blyinnehåll. EG-kommissionen ansåg att denna gick alltför långt och skulle kunna leda till ökad användning av andra tillsatser i bensin, som skulle vara värre — och kanske också ge upphov till nya handels hinder [*Financial Times 1972*].

Om man sammantar utvecklingen i dessa olika länder, kan man se att det finns ett andra skäl till att förkasta förutsägelse om att den ekonomiska tillväxten till sist måste stoppas på grund av den oundvikliga ökningen av miljöförstöringen, utöver skälet att denna föreställning bygger på rena faktafel beträffande tidigare ökning av alla föroreningar. Detta är att även om det hade varit sant att alla föroreningar ökat i det förflutna, skulle detta inte kunna utgöra någon grund för svepande förutsägelser om framtiden, med tanke på att regeringarna i de viktigaste industriländerna ganska nyss har börjat föra en strängare miljöpolitik.

Det är utmärkande för pseudovetenskapliga metoder att man gör förutsägelser på grundval av samband som kan ha existerat när en viss politik fördes, men som uppenbarligen kommer att bli helt annorlunda med en annan politik. Domedagspredikanterna verkar anta att folk bara sitter där helt spakt och låter sig förgiftas av rök eller farliga ämnen i vattnet utan att på något sätt kräva att deras politiska representanter skall införa en strängare miljöpolitik.⁶ Det är svårt att förstå hur de "ekologiska" domedagsmännen kan förena denna bild av en totalt apatisk, fatalistisk allmänhet

⁵ Det har publicerats många rapporter i engelskspråkiga tidningar om planerna i Japan och andra länder, men de flesta av dessa beskrivs också i de officiella nationella rapporterna till FN:s miljövärdskonferens i Stockholm. Den japanska lagstiftningen beskrivs i detalj på engelska i *Report of the U.S.—Japan Conference on Environmental Pollution* [1970] och i *Fuji Bank Bulletin* [1972].

⁶ Detta gäller inte föroreningar som går över gränserna, såsom exempelvis de luftföroreningar över södra Skandinavien som kommer från industrier i Västeuropa.

med bilden av den allmänhet de hoppas skall resa sig för att tvinga statsmakerna att hejda den ekonomiska tillväxten och bekämpa den urgamlä längtan efter högre levnadsstandard, som hyses inte bara av de fortfarande stora grupperna fattiga människor i de utvecklade länderna utan också av otaliga miljoner i den övriga världen.

Naturligtvis kommer domedagspredikanterna att säga att även om alla samarbetar för att minska föroreningarna, finns det tekniska gränser för den grad i vilken detta är möjligt. Men också innan påtryckningarna att minska miljöförstörelsen blev så starka som de varit under de senaste åren gjordes stora framsteg för att avskaffa de främsta föroreningarna närhelst myndigheter verkligen ingrep. Vidare befinner sig miljötekniken fortfarande på ett rudimentärt stadium, på grund av att det tills helt nyligen har saknats incitament till att forska efter metoder att minska föroreningarna. Med stigande tryck på näringsliv och statliga myndigheter är det troligt att vi får mycket snabba tekniska framsteg inom miljövården.

Andra beståndsdelar i "livskvaliteten"

Miljöförstörelsen är ingalunda den enda beståndsdel i livskvaliteten som inte registreras i bruttonationalprodukten och det finns många andra viktiga beståndsdelar i välfärden som möjligen skulle kunna skadas av växande produktion. Men det finns också många beståndsdelar i välfärden som inte adekvat återspeglas i bruttonationalprodukten och som har förbättrats som ett resultat av ekonomisk tillväxt.

En av de viktigaste av dessa andra komponenter är naturligtvis hälsan. Det råder inget tvivel om att denna har stadigt förbättrats under årtiondena, helt bortsett från varje vinst för hälsan som man fått genom minskade föroreningar. I viss mån mäts denna allmänna förbättring av hälsan som en ökning av hälso- och sjukvårdsutgifterna i den så föraktade bruttonationalprodukten. Men de ökade hälso- och sjukvårdsutgifterna i BNP återspeglar *kostnaderna* för hälso- och sjukvård och kan väsentligt under-

skatta den välfärd som erhållits eftersom de flesta hälso- och sjukvårdsutgifter bestrids av staten och inte passerar genom marknadsmekanismen.⁷ När t ex ett nytt vaccin eller en ny medicin utvecklas som till låg kostnad praktiskt taget utrotar sjukdomar som polio eller difteri, kan den därigenom åstadkomna ökade välfärden helt sakna anknytning till de faktiska utgifterna. Detta är ett av de sätt på vilket en ökning av BNP underskattar ökningen av välfärden, i stället för att överskatta den.⁸ Det är uppenbart av tillgängliga data att det har skett fantastiska minskningar i riskerna med många av de sjukdomar som fortfarande plågade samhället tidigare under detta århundrade, långt efter det att den industriella revolutionen nått sin topp och plågorisen tyfoidfeber, tyfus och kolera hade utrotats i de utvecklade samhällena.

Dödsfall till följd av tuberkulos i andningsorganen uppgick exempelvis till 25 000 per år i England och Wales så sent som på 30-talet, men har nu minskat till omkring 1 000 per år [*Annual Reports of the Department of Health and Social Security*]. I Förenta staterna har dödsfallen i tuberkulos reducerats under samma period från 50 om året per 100 000 invånare till omkring 3 per 100 000 [*Statistical Abstract of the United States*]. Difteri är en annan allvarlig sjukdom som var mycket spridd under 30-talet, men som nu praktiskt taget är avskaffad genom kombinationen av medicinska framsteg och förbättrade hygieniska förhållanden. I England och Wales verkar de rapporterade dödsfallen i difteri ha stigit mot slutet av artonhundratalet till en topp med omkring 8 000 per år under 1890-talet, ehuru detta otvivelaktigt återspeglade att man tidigare inte klarat av att diagnostisera äkta fall av difteri [Thomson 1971,

⁷ Om sjukvården ombesörjdes genom marknadsmekanismen skulle vi ha starkare skäl att anta att samhällsekonomiska kostnader och vinster återspeglades i relativpriserna.

⁸ Hodson [1972, s 59] hävdar att BNP inte lyckas få med den försämrade kvaliteten på varor och tjänster. För inte så länge sedan var det modernt att hävda att BNP inte mätte *förbättringar* i kvaliteten. Beträffande denna invändning mot BNP-måttet, se Becker [1972, s 190—210].

s 360]. Denna siffra skars ned till omkring 3 000 per år under mellankrigstiden i England och Wales, medan den var omkring 7 000 per år i Förenta staterna. I ingetdera landet förekommer nu några dödsfall i difteri att tala om. De ovan nämnda siffrorna gäller naturligtvis bara dödsfall, antalet kända fall är omkring tio gånger större. Minskad oro och bekymmer i hundratusentals familjer, som ett resultat av att denna och andra dödliga sjukdomar praktiskt taget avskaffats, måste innebära en i ordets egentliga mening omätlig ökning i deras välfärd.

Det finns en del andra viktiga beståndsdelar i välfärden som inte återspeglas i BNP och som har ökat. Dit hör avkastningen av offentligt kapital såsom skolor, sjukhus, vägar, bibliotek, parker och andra offentliga byggnader eller installationer. Till skillnad från avkastningen från privat kapital eller de nationaliserade industriernas kapitalutrustning, ingår bidragen till produktionen från dessa former av kapital inte i BNP. Men de har förvisso ökat.

Detsamma gäller otaliga fritidsaktiviteter, för att inte tala om allting som underlättar hushållsarbetet. Den kanske viktigaste beståndsdel i välfärden som inte återspeglas i BNP är de arbetsförhållanden och det mått av fritid som den arbetande befolkningen nu har. Själve Mishan, som är en av de främsta förespråkarna för åsikten att ekonomisk tillväxt medför för stora samhällsekonomiska kostnader, säger: "Vem kan trots allt förneka att, jämte miljön, det slag av arbete som människorna utför och deras inställning till sitt arbete är bland de viktigaste beståndsdelarna i den mänskliga välfärden" [Mishan 1971]. Problemet är naturligtvis att hitta kvantitativa indikatorer på arbetsförhållanden. En uppenbar indikator i de industrialiserade länderna, som förmodligen är både starkt korrelerad med den uppmärksamhet som riktas mot arbetsmiljön och i sig själv en mycket viktig beståndsdel i denna miljö, är antalet olycksfall i arbetet. Det är nu faktiskt så, att trots en kraftig ökning av arbetsstyrkan i industrin i Storbritannien under århundradets lopp, antalet dödsolyckor i industrin hela tiden har fallit, för att nu ligga på den lägsta nivå den någonsin haft.

Antalet är nu omkring 800 per år, hälften av vad det var för omkring 20 år sedan och endast en sjättedel av vad det var i början av århundradet [*British Labour Statistics: Historical Abstracts of Statistics*].⁹ Ehuru det inte har skett någon ytterligare förbättring under det senaste årtiondet i Förenta staterna, har de tidigare åren uppvisat en liknande stabil sänkning av antalet dödsolyckor i arbetet [Statistical Abstract of the United States].¹⁰ Vidare har antalet arbetstimmar fallit kraftigt under århundradet.¹¹ Om allt annat vore lika skulle detta minska BNP trots att välfärden samtidigt ökade — raka motsatsen till den skevhet som tillväxtekritikerna brukar anklaga BNP-siffrorna för. Ty det kan inte förnekas att längre fritid åtminstone i de utvecklade länderna är en av de viktigaste delarna av välfärden.

Ställda inför kvantitativa bevis för förbättringar i arbetsförhållanden och fritid måste en del av ledarna för antitillväxtskolan falla tillbaka på omätbara begrepp såsom arbetarnas "självrespekt".

⁹ Detta innebär inte att förhållandena i den brittiska industrin och på andra arbetsplatser är tillfredsställande. Bortsett från buller, dålig luft och så vidare är antalet olyckor utan dödlig utgång fortfarande mycket högt och det material som framlagts av brittiska LO-kongressen inför den sk *Robens Committee on Safety and Health at Work* 1971 innehåller uppskattningar av kostnaderna för olycksfall i arbetet i storleksordningen 500 miljoner pund om året. Detta är förmodligen mycket mera än den skada som Storbritannien åsamkas genom någon form av förorening, såsom buller eller bekämpningsmedel, vilka tenderar att röra upp så starka känslor i de kretsar som är mycket negativa till tillväxten. Skälet är att yrkesskadorna äger rum i en ständig ström, dag efter dag och, som LO-kongressen påpekade, är det bara när någon speciellt uppseendeväckande olycka inträffar, i stil med brandkatastrofen i Glasgow 1969, som allmänheten och myndigheterna blir, åtminstone tillfälligt, mycket intresserade av arbetsmiljön.

¹⁰ De amerikanska siffrorna hänför sig till alla yrkesskador som visat sig vara dödliga, inte bara till de som inträffade i "industrin".

¹¹ Se nedan för referenser till beräkningar som gjorts av A. W. Sametz över långsiktiga förändringar i arbetstid och fritid. Andra beräkningar finns hos Kaplan [1960] för Förenta staterna. Beträffande Storbritannien finns flera olika källor att tillgå varav en av de färskaste är Bienefeld [1972].

Sålunda skriver Mishan:

"När mannen på gatan anpassat sitt levnadssätt till industrins teknologi och strömmen av prylar på marknaden finner... han... att han blivit en mer och mer förvirrad åskådare till vad som sker omkring honom. Visserligen ökar kanske hans fritid efter hand och varuhusen flödar över av varor... Men vad har hänt med hans självrespekt? För vetenskapsmän, teknokrater och högutbildade kan det fortfarande finnas tillfällen att förverkliga sig själva, även om förändringens hastighet säkert också lägger allt mera press på dem... Läget för en vanlig dödlig tycks emellertid vara oundvikligt... Hur skall han kunna hålla sitt huvud högt när det är uppenbart för honom att han inte räknas som medverkande i produktionen, att ingen är beroende av honom i något avseende, att han bara är en drönare i teknologins surrande bikupa" [Mishan 1971].

Den senaste brittiska kolstrejken, järnvägsstrejken och renhållningsstrejken visade att dessa arbetare var medvetna om att samhället är beroende av deras arbete.

För mer än hundra år sedan påpekade Karl Marx att arbetet under kapitalistiska förhållanden för arbetaren var "någonting utanför honom själv, som inte hörde till hans natur och att han följaktligen inte förverkligar sig själv i sitt arbete utan förnekar sig själv, att han känner sig olycklig och inte tillfreds, inte fritt kan utveckla någon fysisk eller andlig energi, utan blir fysiskt utsliten och andligen förnedrad" [Marx 1844].¹²

Det står naturligtvis vem som helst fritt att påstå att dessa psykologiska tillstånd är ännu värre i dag och eftersom det är omöjligt att mäta dem är det

¹² På ett annat ställe säger Marx att "de mest primitiva metoderna (och verktygen) är på väg tillbaka: de romerska slavarnas trampkvarn är många engelska arbetares produktionsmedel, deras existensmedel... Maskinen anpassar sig till människans svagheter för att göra den svaga människan till en maskin." Man kan hävda att den ekonomiska tillväxten har bidragit till att utrota just denna sida av det tidiga industrisamhället som Marx med rätta fordömde. Automationen har t ex mer och mer befriat människorna från de enformigaste rutinjobben, från just "trampkvarnen".

omöjligt att motbevisa dem. Men helt bortsett från tillfälliga iakttagelser av förhållandena på de flesta arbetsplatser i dag jämfört med för 30 eller 50 år sedan, finns det goda skäl att anta att arbetarnas moral och självrespekt är högre i dag än i det förgångna. Den fulla sysselsättningen, fackföreningarnas ökade makt, lagstiftning mot orättvisa avskedanden eller införandet av avgångsvederlag har förvisso gjort arbetstagen mindre beroende av enskilda arbetsgivares nycker eller av ett enskilt företags framgång. Om en man blev utan arbete på grund av sjukdom eller något annat för 50 år sedan, fanns det föga hans familj kunde göra annat än svälta eller dra sig fram med hjälp av arbetsinrättningar och välgörenhet. Denna ständiga källa till oro för miljoner människor har nu i stort sett avskaffats, ehuru olyckligtvis inte fullständigt, av arbetslöshetsförsäkringar, fri sjukvård och liknande.

Innan allt detta hade införts, och i synnerhet under de år när arbetslösheten uppgick till långt högre siffror än vi haft efter andra världskriget, accepterade de flesta arbetare att deras lott var mycket dålig. De väntade sig inte att den skulle förbättras och bad endast om att det inte skulle bli värre nästa dag. De som var lyckliga nog att ha jobb, arbetade vanligen i en miljö som var långt bullrigare, smutsigare och mindre hygienisk än fallet är i dag och de fruktade hela tiden att förlora sina jobb. Att påstå att arbetsförhållandena i dag skapar större mental oro på grund av den tekniska utvecklingens snabbare takt, visar antingen en fullständig brist på kunskap om hur livet tedde sig för arbetarna för inte alltför längesedan eller en fullständig brist på förmåga att föreställa sig vad sådana förhållanden måste ha inneburit för en genomsnittlig arbetare.

Man anser också allmänt i vida kretsar att:

"...ekonomisk tillväxt har medfört och är beroende av extrem specialisering i kunskaper och uppgifter som tenderar att förslöa sinnet, begränsa förmågan till inlevelser i medmänniskornas läge och avskärma den enskilde från livets rikedom och mångfald... när människan får sina mest primära behov

tillfredsställda ligger hennes mera varaktiga livsvärden i kärlek, förtroende och vänskap och i ett civiliserat samhälle förstärks dessa av människans förmåga till upplevelse av naturen, av skönhet, konst och musik" [Mishan 1972, s 24—25].

Helt bortsett från att uppfattningen av vad som är existensminimum inte är given en gång för alla utan ökar med tiden,¹³ kan man undra vad det finns för skäl att tro att möjligheterna till kärlek, förtroende, vänskap och uppskattningen av skönhet, konst och musik minskar till följd av ekonomisk tillväxt. Det finns ju uppenbarligen goda skäl att anta raka motsatsen. Det är exempelvis precis lika troligt att motsättningarna mellan människor minskar som att de ökar när kampen för tillvaron blir mindre hård och livet i mindre utsträckning måste följa djungelns lag. Det finns fortfarande öar av fattigdom och elände i de utvecklade länderna och omfattande fattigdom i den övriga världen. Det är svårt att se hur ytterligare framsteg mot att minska denna fattigdom skulle kunna minska den vikt som läggs vid "livskvaliteten". I själva verket är det mycket mera troligt att det starkt ökade intresset för livskvaliteterna i de utvecklade länderna är ett direkt resultat av större ekonomiskt välstånd som har lett till minskat habegär och mindre fixering vid materiella nyttigheter.

¹³ Det relativa begreppet existensminimum och hur detta har omdefinierats uppåt över tiden framgår tydligt av följande utdrag ur Ricardos *Principles of Political Economy and Taxation* publicerad för 150 år sedan. "Detta får inte uppfattas som att det naturliga priset på arbete ens uppskattat i mat och nödvändighetsartiklar är givet och konstant. Det skiftar från tid till annan i samma land och mycket påtagligt mellan olika länder. Detta beror i grunden på folks seder och bruk. En engelsk arbetare skulle anse att hans lön låg under sin naturliga nivå och var för knapp att försörja en familj på, om han för den inte kunde köpa någon annan mat än potatis och inte bo i något bättre än en jordkoja. Ändå betraktas dessa blygsamma krav som tillräckliga i länder där man s a s lever billigt och människans behov lätt tillfredsställs. Många av de bekvämligheter som man nu har i de engelska stugorna skulle ha betraktats som lyx i en tidigare period i vår historia" [*The Works and Correspondence of David Ricardo*].

Tabell 1. Uppskattning av Förenata stater-
nas nationalprodukt 1869—1966, justerad
med hänsyn till fritid, urbaniseringens
kostnader och vissa andra poster; miljar-
der dollar i fasta priser och index.

	(1) BNP	(2) fritid	(3) total BNP inklusive fritid	(4) index för kol (1)	(5) index för kol (3)
1869—78	9,4	1,2	10,6	100	100
1929	97,0	60,0	157,0	1 033	1 481
1966	315,0	240,0	555,0	3 350	5 235

Källa: A. W. Sametz, 1968, s 83, tab 2.

Ett mätbart begrepp för ekonomisk välfärd

Som ett resultat av de senaste årens ökade intresse för de påstådda stora samhällsekonomiska kostnaderna för den ekonomiska tillväxten, har vi fått ett förnyat intresse för hur man skall kunna anpassa det konventionella BNP-begrepp som används i de flesta länder så att förändringar i BNP över tiden bättre återger förändringar i välfärden [Okun 1971, Denison 1971]. Olika uppskattningar har gjorts under de senaste åren av vilket värde som skulle kunna tillmätas en del av de poster som nämnts ovan, framför allt den ökade fritiden och ökningen i en del av de samhällsekonomiska kostnaderna för tillväxten, såsom trängseln i städerna. Ett av de tidigaste av dessa försök, gjort av A. W. Sametz, betonade den enorma betydelsen av fritidens ökade värde i förhållande till förändringar i det konventionella BNP-måttet under det senaste århundradet. Hans uppskattningar av nationalprodukten anpassade med hänsyn till fritid, liksom till andra poster såsom kostnader för urbanisering och otillräckligt registrerade förbättringar i kvaliteten på en del varor, leder till slutsatsen att ökningen i det justerade måttet för (netto)nationalprodukten under det gångna århundradet har varit mycket högre än ökningen i de konventionella ojusterade serierna vilket framgår av tabell 1.

De ovannämnda uppskattningarna var ett pionjärarbete. De har åtföljts av flera omfattande uppskattningar av ett väl-

färdsinriktat nationalproduktmätt utarbetat av professorerna William Nordhaus och James Tobin [1970].

Nordhaus och Tobin grep sig an med att justera det konventionella nationalproduktbegreppet med hänsyn både till de positiva poster som inte ingår — såsom fritid eller tjänster som ligger utanför marknaden — och negativa poster som inte är med såsom kostnader för urbaniseringen. De tog också hänsyn till en del av de poster som ingår i nationalprodukten, men som enligt författarnas mening inte borde ingå i ett välfärds-mått. Detta gäller sådant som "defensiva" utgifter av det slag "som uppenbarligen inte är någon direkt källa till välfärd i sig själva utan är beklagligtvis nödvändiga insatser för verksamhet som kan ge välfärd. En del av den offentliga konsumtionen är av detta slag, t ex polisväsen, renhållning, vägunderhåll, nationellt försvar" [Nordhaus—Tobin 1970, s 12].

Resultatet av deras uppskattningar blev att tillväxttakten för vad de kallar mätbar ekonomisk välfärd (MEV) under perioden 1929 till 1965 var lägre än tillväxten i nettonationalprodukten (NNP) som den konventionellt mäts. Men för att ingen skall tro att detta bevisar att alla de negativa värden som utslutits från BNP därmed har visats vara mycket viktiga, bör det genast påpekas att det är den alldeles motsatta slutsatsen som följer av Nordhaus och Tobins resultat. Skälet till att MEV:s tillväxttakt har varit lägre än NNP:s är att värdet på de positiva posterna fritid och tjänster utanför marknaden är så högt att om de också kommer med i bilden blir MEV:s utgångsläge för 1929 mycket högre än det konventionella NNP:s. Därav följer att ehuru de nyttigheter som måste läggas till NNP för att man skall härleda MEV-måttet har stigit mycket mera i absoluta tal än de negativa värden som måste dras ifrån, blir den relativa ökningen i totalsumman mindre sedan båda justeringarna har gjorts. Detta kan man bäst se i *tabell 2*.

Som man kan se av siffrorna var det konventionella NNP-måttet för 1929 endast 183,6 miljarder dollar i 1958 års priser medan fritidens värde (340 miljarder) plus värdet av icke-marknadsförd

Tabell 2. Nordhaus och Tobins uppskattningar av välfärds-mått för USA. Sammanfattande tabell. Miljarder dollar i 1958 års priser och index.

<i>Nettonationalprodukt</i>	1929	1965	1965 (med 1929= 100)
konventionella definitioner	183,6	563,1	306,5
"beklagliga nödvändigheter"	-17,0	-94,1	
fritid	339,5	626,9	
icke marknadsford produktion	85,7	295,4	
"obehagligheter"	-12,5	-34,6	
avkastning av offentligt och privat kapital	29,7	78,9	
andra justeringar	-65,4	-194,5	
<i>Försvarbart mått på ekonomisk välfärd</i>	543,6	1 241,1	228,5

Källa: Nordhaus-Tobin [1970] tabell 2.

produktion (85,7 miljarder) uppgick till omkring 425 miljarder dollar, vilket är mycket mera än de negativa justeringar som måste göras med 17 miljarder för "beklagliga nödvändigheter" och med 12,5 miljarder för "obehagligheter", dvs för sådant som kostnader för försvar eller urbanisering. Alltså blir sedan båda justeringarna gjorts, det totala måttet på välfärden för 1929 543,6 miljarder dollar. Därav följer att, även om den absoluta ökningen av de positiva posterna, nämligen fritid och icke-marknadsförd produktion, har varit mycket större än den absoluta ökningen i de negativa posterna sedan 1929, så har den relativa ökningen av vad som från början var en mycket större totalsumma varit lägre.¹⁴

En filosofisk ehuru kvantitativt mindre viktig reservation som kan göras mot

¹⁴ Naturligtvis har den relativa takten varit snabbare i de negativa posterna under den speciella period det gäller, än i de positiva. Om detta förhållande skulle fortsätta att råda för obegränsad tid, så skulle de förra till slut hinna upp och passera de senare.

Nordhaus och Tobins uppskattningar, rör deras sätt att dra ifrån de så kallade "beklagliga nödvändigheterna" från det konventionella NNP-begreppet. Detta hänger nära samman med frågan om huruvida den produktionsökning som ingår i det konventionella BNP-måttet i stor utsträckning, om inte helt, uppvägs av en ökning i "önskningsarna" eller "behoven" (kanske "artificiellt" stimulerade) och följaktligen inte kan tolkas som en återspeglning av en äkta nettoökning av välfärden. Detta har varit en viktig fråga i debatten om tillväxtens önskvärdhet. Det påstås ofta att konsumenterna i utvecklade länder hamnar i ett absurt ekorrhjul för att tillfredsställa "artificiellt" skapade behov. Samtidigt hävdas det ofta att konsumenterna i de underutvecklade länderna faller offer för en utifrån kommande "de stigande förväntningarnas revolution". Denna tes att så länge som "behoven" ökar med ekonomisk tillväxt kan deras tillfredsställelse inte förbättra välfärden — aktualiserar en del grundläggande filosofiska problem.¹⁵

Behov, "tillfredsställelse" och välfärd

Nordhaus och Tobin drar från det konventionella nationalproduktbegreppet en uppskattning av vad de kallar "beklagliga nödvändigheter, där en viktig post utgörs av försvarsutgifter. De hävdar att "...vi inte kan se att försvarsutgifterna har någon direkt effekt på hushållens ekonomiska välfärd. Inget förnuftigt land (eller hushåll) köper "nationellt försvar" för dess egen skull. Om det inte fanns några krig eller krigsrisker, skulle det inte finnas något behov av försvarsutgifter och ingen skulle vara sämre ställd utan dem" [Nordhaus—Tobin 1970, s 12].

Samma slags resonemang kan gälla många andra beståndsdelar i BNP. Ingen vill ha olycksfallsavdelningar på sjukhusen eller ens första förband i hemmen för dessas egen skull! De behövs för att klara av eventuella olyckor. Säkerhetsbälten i bilarna efterfrågas inte för sin

¹⁵ Jag diskuterar dessa mera utförligt i min bok *In Defence of Growth* [Beckerman 1974].

egen skull utan för att de förhindrar skador vid olyckor. Det går inte att göra logiska distinktioner av det slag som Nordhaus och Tobin har gjort mellan olika varors syften. Om man vill ha dem så vill man ha dem — punkt och slut. Om det aldrig blev vinter skulle det inte finnas något behov av vinterkläder eller uppvärmning; om man aldrig fick tandvärk skulle man inte behöva gå till tandläkaren. För mycket fattiga människor blir till och med maten när allt kommer omkring något man behöver bara för att stoppa hunger och svältöd. Ingen vill väl påstå att denna mat eller andra liknande grundläggande nödvändigheter inte bör räknas, bara därför att de utgör en "beklaglig nödvändighet" och att vi bara bör ta med mera lättsinniga, onödiga ting i BNP.

Skulle detta å andra sidan vara fallet, går det stick i stäv mot en annan populär åsikt av den innebörden att mycket av tillväxten som den mäts i BNP är missvisande därför att det kommer med så många poster som inte är riktigt nödvändiga — dvs behov som är artificiellt stimulerade genom reklam. Med andra ord, ingenting bör ingå i BNP därför att det antingen (1) inte är riktigt nödvändigt och detta skulle ge ett falskt intryck av att konsumtionsökningen är ett äkta bidrag till välfärden, när den i verkligheten bara tillfredsställer ett inbillat eller artificiellt behov; eller (2) är verkligt nödvändigt och följaktligen inte konsumeras därför att det skänker glädje och därigenom bidrar till vår välfärd, utan bara är en "beklaglig nödvändighet". En del varor kanske är av båda slagen, så förmodligen borde de ingå i BNP med en negativ vikt.

I praktiken erkänner Nordhaus och Tobin just detta när de skriver att "kanske alla våra behov bara är 'beklagliga nödvändigheter', kanske gör inte den produktiva verksamheten mer än tillfredsställer de behov den skapar, kanske vår nettovälfärd blir tautologiskt noll" [Nordhaus—Tobin 1970, s 14]. Tyvärr fortsätter de sedan med att säga att denna invändning inte är allvarligt menad. Men den är allvarlig — och den gäller lika mycket de vanliga utgifter för varaktiga konsumtionsvaror och kläder, delikatesser osv som ingår i BNP,

som den gäller för de "beklagliga nödvändigheter" som de vill dra ifrån BNP för att komma fram till ett välfärdsmått.

Det tycks ha blivit allmänt accepterat i den ekonomiska litteraturen att man inte kan göra någon meningsfull åtskillnad mellan de två alternativa sätten att öka nyttan, nämligen att minska behoven eller öka tillfredsställelsegraden. En av de första systematiska presentationerna av nyttoteorin inom nationalekonomin var Jevons *The Theory of Political Economy*, först publicerad 1871. Jevons skrev där att "det inses lätt att obehag är motsatsen till nöje: att minska obehaget blir alltså detsamma som att öka nöjet; att öka obehaget är detsamma som att minska nöjet [Jevons 1888]. Men det finns inte någon logisk motsättning mellan denna åsikt och den att människorna på ett eller annat sätt har det bättre eller är lyckligare om en ökning av de varor eller tjänster de konsumerar eller skaffar sig, bara sker som ett svar på en ökning i deras behov. Det finns ingen objektiv vetenskaplig grund för att, som t ex Mishan, anta att "endast om de givna behoven förblir konstanta och den produktiva verksamheten bidrar till att minska marginalen av missnöje mellan begären och deras tillfredsställelse, har vi rätt att tala om en ökning av välfärden" [Mishan 1967, s 112]. Huruvida ökningen av behoven är artificiell eller ej är fullständigt irrelevant, bortsett från att det är helt omöjligt att göra någon klar åtskillnad mellan "artificiella" behov och andra "naturliga" behov.

Givet en allmänt godtagen tolkning av ordet "lycka" kan det för det första väl vara så att människorna är lyckligare när de upplever en ökning av vissa behov, även om dessa inte kan tillfredsställas helt. För det andra kan man kanske säga att oavsett om en ökning av behoven gör människorna lyckligare eller ej, ökar de den mänskliga välfärden snarare än minskar den. Man kan t ex tycka bra om behoven i fråga, de kan t ex gälla ett nyväckt behov av att göra någonting för att förbättra miljön, som ett resultat av antitillväxtskolans verksamhet. Människans andliga överlägsenhet över djuren ligger i mångfalden och variationen i hennes behov.

Som exempel på det första kan vi ta följande. Antag att jag har ett behov av att lyssna på musik, men varken har tid eller pengar att gå på så många konserter som jag skulle vilja. Jag är alltså ur stånd att helt tillfredsställa mitt "behov" av att lyssna på musik. Jag skulle emellertid inte för den skull acceptera tanken att jag på grund av klyftan mellan mitt behov och dess tillfredsställelse har det sämre än om jag inte hade detta behov. Även om jag inte helt kan tillfredsställa det, lever jag till följd av just detta behov ett rikare liv.

Naturligtvis kan det vara så att en person som känner ett behov av att lyssna på musik och som helt fråntas möjligheterna att göra detta, lider svårt. Detta är en risk som vi måste acceptera som en del av livet. Att minska denna risk genom att minska behoven är att undvika en del av livets risker genom att leva en smula mindre.

"Ju högre utbildning och större känslighet en människa har, desto större är hennes kapacitet för de 'högre' nöjena och därför för ett rikare liv; men en ökning i utbildning och känslighet för med sig en ökning i antalet önskningar och gör det motsvarande mindre troligt att dessa blir tillfredsställda. Undervisning och frigörelse gynnar på ett sätt lyckan och på ett annat står det i strid med den. Att öka en människas chanser till lycka i betydelsen chanser till ett rikare liv, är *eo ipso* att minska hennes chanser till lycka i betydelsen tillfredsställda önskningar" [Kenny 1972, s 102].

Vad beträffar den andra punkten måste man skilja mellan frågan om huruvida människorna känner sig lyckligare — givet någon slags enighet om den subjektiva frågan hur deras lycka skall definieras — när de har flera behov och frågan om hur man skall definiera vad som är "bra" eller "dåligt" i förhållande till förändringarna i behoven. Även om vi t ex skulle acceptera att en ökning av behoven, när allt annat är lika, skapar större olycka, är det fortfarande rimligt att säga att folk får det bättre och välfärden ökar när behoven ökar. Naturligtvis kan klyftan mellan en människas behov och hennes tillfredsställelse minskas genom att hennes behov minskas exempelvis till samma nivå som

en sällskapshunds, vilka är begränsade till ett stadigt mål mat om dagen (ej lagat), dagliga promenader och vissa måttliga bevis på ägarens tillgivenhet.

Det påstås ofta att huruvida en ökning av behoven innebär mer eller mindre välfärd beror på om behoven är artificiellt framkallade eller ej. Nu är det visserligen så att man kan tycka bra om en del behov och illa om en del andra, men det finns inget logiskt tvång att generalisera relationerna mellan välfärd och "behov". Man kan säga att ett ökat behov att dyrka Gud eller lyssna till musik är moraliskt "gott" eller att det gör folk lyckligare, men att ett ökat behov av narkotika, sprit eller kvinnor är moraliskt "dåligt" eller gör folk olyckliga. Men det är svårt att se hur det "artificiella" i behoven i fråga bestämmer huruvida det skall klassificeras som "gott" eller "dåligt" och följaktligen välkomnas eller förkastas. Vad det angår exemplet med mitt behov av att lyssna till musik, var jag ju förvisso inte född med detta, åtminstone inte i dess nuvarande form.

Som Anthony Crossland påpekade redan innan detta ämne hade blivit så modernt som det är nu, är det omöjligt att dra en skarp skiljelinje mellan de av våra behov som är medfödda och "naturliga" och de som har utvecklats artificiellt som ett resultat av många faktorer inklusive hela vår sociala miljö.¹⁰

¹⁰ Crossland var redan för länge sedan oense med professor Galbraith om den invändning mot ökad privat konsumtion som byggde på de "artificiella behoven". Som han sade: "Om vi bara talade om längre stjärtfenor på längre bilar eller grannlåt och piffiga nyheter så vore allt gott och väl. Men frågan gäller sannerligen mera än så. Nästan alla behov utöver ett grundläggande minimum av mat, kläder och skydd mot väder och vind är på något sätt artificiellt stimulerade. Skall de för den skull betraktas som om de saknade betydelse? Behovet av större variation och högre standard på mat, kläder och bostäder är inte framkallat av något inneboende behov — vilden har det inte — utan av samhällets konventionella förväntningar; skall det därför inte anses värt att tillfredsställa? I de flesta länder har en del av befolkningen så små "behov" av utbildning att dessa inte bara måste stimuleras utan till och med genomdrivas med obligatorisk statlig utbildning: Ska vi då säga att det inte är viktigt att tillhandahålla utbildningsmöjligheter?" [Crossland 1962.]

Även om det vore möjligt att dra en sådan skiljelinje mellan "artificiella" och naturliga behov återstår frågan om vad det är som är så moraliskt med naturliga behov och så omoraliskt eller icke önskvärt med artificiella behov. Skulle en del människors artificiellt framkallade "behov" av att lyssna till musik eller skaffa sig kunskaper vara en mindre önskvärd beståndsdel i välfärden än andras instinktiva, "naturliga" och primitiva instinkt att våldta alla kvinnor i världen?

Det finns uppenbarligen inte något objektivt sätt att lösa dessa dispyter om vilka behov som är "goda" och vilka som är "dåliga" eller om vilka som bidrar till välfärden och vilka som minskar den. En del människor definierar "bättre" så som det som ökar antalet tillfredsställda behov — möjligen av vissa bestämda slag. Andra definierar det som det som minskar antalet behov, så att ju mindre behov desto bättre har en människa det. Andra definierar det enbart som klyftan mellan behoven och tillfredsställelsen, så att om denna förblir oförändrad som ett resultat av ökade behov, som uppvägs av ökad tillfredsställelse, har den enskilda människan varken fått det bättre eller sämre. Andra definierar "bättre" positivt som mängden tillfredsställda behov oavsett de totala behovens storlek och antal.

Ställda inför exakt samma fakta där både behov och tillfredsställelse ökat, men där de senare har stigit mindre än de förra, kan sålunda en skola säga att välfärden har stigit på grund av de ökade behoven, en annan att den har fallit av precis samma skäl, en tredje att välfärden har fallit på grund av att klyftan mellan behov och tillfredsställelse har ökat och en fjärde att välfärden har stigit på grund av att tillfredsställelsen har stigit. Naturligtvis kan man också ha mera komplicerade definitioner på välfärd eller lycka, framför allt en definition som gör en ökning i välfärden beroende både av förändringen i behoven och klyftan mellan dem och deras tillfredsställelse.

Sammanfattningsvis verkar argumentet att välfärden inte ökar med ökad produktion därför att "behoven" också ökar, vara en kraftig förenkling av pro-

blemet. Hur förändringar i både behov och tillfredsställelse påverkar människornas känsla av lycka är någonting som i praktiken är mycket svårt att fastställa. Men frågan om huruvida de, oavsett sin egen uppfattning skall betraktas som om de har fått det bättre i någon grundläggande mening, till följd av förändringar i både behov och tillfredsställelse är en etisk fråga, som inte är så lätt som den kan verka vid första påseendet.¹⁷ I synnerhet om fakta visar att vissa "behov", tex behovet av miljövård, har stigit efter hand lika mycket som utgifterna för denna, innebär detta inte nödvändigtvis att välfärden inte har stigit. Inte heller är de slutsatser man drar av samma fakta nödvändigtvis beroende av huruvida de ökade behoven, såsom behov av varaktiga konsumtionsvaror, är på något sätt artificiellt framkallade, eller av några andra empiriska förhållanden. De är beroende av ens grundläggande etiska värderingar.

Ekonomisk tillväxt och jämlikhet

Vi har nu gått igenom några av de oftast anförda exemplen på sådana negativa förändringar i livskvaliteten som antas hänga samman med ekonomisk tillväxt och utveckling. Vi har hävdad att det finns ringa underlag för åsikten att den ekonomiska tillväxtens påstådda samhällsekonomiska kostnader skulle dra i tvivelsmål det önskvärda i ekonomisk tillväxt som ett politiskt mål i de utvecklade länderna (för att inte tala om de underutvecklade, där det omedelbara behovet av ökad ekonomisk produktion är uppenbart). Denna slutsats har vi grundat på följande huvudpunkter:

För det första har mycket av de påstådda "kostnaderna" för ekonomisk tillväxt, såsom miljöförstöring eller otillräcklig satsning i den offentliga sektorn, faktiskt ingenting med tillväxtens kost-

nader att göra. Tillväxtfrågan är ett problem som rör resursallokering över tiden, inte resursallokering vid en given tidpunkt, utom i så måtto som den optimala tillväxttakten kräver en optimal allokering av resurser till investeringar i varje ögonblick. Föroreningar och liknande är exempel på felallokering av resurser vid en given tidpunkt och det finns inte något skäl att tro att en långsammare tillväxttakt skulle bidra till att avskaffa detta. I själva verket är det troligt att en sådan får motsatt effekt, ty det är lättare att förbättra resursallokeringen i en växande ekonomi än i en stagnerande. En förändring i resursallokeringen betyder alltid en förändring i inkomstfördelningen. Det är alltså lättare att genomföra den om den oundvikliga förändringen i inkomstfördelningen kan åstadkommas inom ramen för en växande ekonomi, eftersom detta gör det möjligt att minska en del samhällsmedlemmars andelar utan att deras absoluta inkomstnivå sänks.

För det andra visar fakta att många av de viktigaste beståndsdelarna i livskvaliteten i de utvecklade länderna, såsom miljö, hälsa, fritid eller arbetsförhållanden, har förbättrats markant under loppet av det senaste århundradet.

För det tredje påstår jag att en populär form av kritik mot den ekonomiska tillväxten — nämligen att den ökade konsumtionen bara är ett svar på stigande "behov", många av dem "artificiellt" framkallade, — bygger på en alltför kraftig förenkling av de dithörande filosofiska frågorna.

Man kan fråga sig varför upprördheten över de påstådda skadliga effekterna av ekonomisk tillväxt har fått sådana proportioner. Det tycks finnas två huvudskäl till detta. Det första är fullkomligt respektabelt och berättigat. När samhället blir rikare och sålunda i högre grad tillfredsställer sina grundläggande och mest trängande behov är det rätt att lägga större vikt vid andra sidor av den totala välfärden, i synnerhet de som räknas in under den vaga rubriken "livskvalitet". Det råder föga tvivel om att en del av dessa mål, såsom att skydda och bevara miljön, inte automatiskt sköts av den marknadsmekanismen, utan kräver lämplig offentlig politik. En sådan politik kommer inte till stånd utan på-

¹⁷ I den mån som den relativa tillväxttakten för behov och tillfredsställelse kan betraktas som en faktisk fråga känner jag inte till några data som stöder tex följande påstående: "Allt eftersom produktionen ökar, verkar klyftan mellan genomsnittsmänniskans levnadsstandard mätt i BNP per capita och hennes tillfredsställelsehorisont öka" [*Science, Growth and Society: A New Perspective* 1971, s 26].

tryckningar från allmänheten och för detta ändamål har påtryckningsgrupper bildats för att utöva ett önskvärt inflytande på den offentliga politiken på många områden.

Men detta är knappast någon förklaring till opinionen för att minska den ekonomiska tillväxten. Denna speciella opinion har endast kunnat få betydande stöd på grund av att den återspeglar en genuin fruktan hos inflytelserika grupper i samhället att ytterligare ekonomisk tillväxt skulle medföra en sänkning av deras välfärd. Det finns naturligtvis uppenbara skäl till att vissa grupper i samhället — eller vissa länder — skulle frukta att de kommer att förlora på ytterligare ekonomisk tillväxt. Denna fruktan är kanske delvis ogrundad, men det finns tillräckligt mycket av sanning i dessa skäl för att det skall förklara deras kraftiga effekt.

I synnerhet är det lätt att se många sätt på vilka medelklassen i de mest utvecklade länderna kommer att förlora vissa fördelar på grund av ekonomisk tillväxt. Förlusten av tjänare i hemmen är ett av de tidigaste exemplen, men under de två senaste årtiondena har detta åtföljts av många andra, såsom ökad trängsel på vägarna, i och med låginkomsttagarnas bilar, eller svårigheten att hitta semester mål på intressanta men lättillgängliga platser, som inte är nerlusade av folk på billiga charterresor.

På den internationella nivån är det inte heller svårt att föreställa sig det slag av motiv och farhågor som kan — om dock bara undermedvetet — framkalla tanken att det skulle vara bättre för de utvecklade länderna om den ekonomiska tillväxten inte gavs hög prioritet i resten av världen. Den ekonomiska tillväxten i de underutvecklade länderna kan bidra på en del sätt, t ex genom att öka underlaget för utrikeshandel, men den kan vara till besvär i andra fall. Dessa länder kommer att konkurrera med en del inhemsk industri (detta gynnar dock inhemsk konsument); de kanske inte längre kommer att tillhandahålla billig arbetskraft och råvaror; de kommer att vilja få en egen röst i utrikespolitiska frågor; de kommer att konkurrera om vad som ofta tros vara begränsade naturtillgångar och så vidare. Detta är god

jordmån för doktrinen att de fattiga länderna inte skall uppmuntras att tro att de också kan uppnå den välmåga som de rikare länderna redan nått. Följaktligen väntas de vänja sig vid tanken att de skall betrakta ekonomisk tillväxt som mindre viktig för att i stället ge företräde åt miljövård, eller åt att bevara sitt samhälles gamla seder och traditioner och det enkla levnadssätt som erbjuder dem en förväntad livslängd på 30 år — om de inte dött i barndomen av malaria, undernäring eller något annat som hör samman med fattigdom.

Det är orätt att hävda att de underutvecklade länderna borde rådås att överge tillväxtmålet just i det ögonblick när somliga länder har uppnått ett visst mått av överflöd. Det är också orätt att hävda att de borde överge det, därför att de rikare länderna just inte har blivit lyckligare genom överflödet, utan lever på en illusion skapad av "konsumtionssamhället". Det är ett faktum att inte många invånare i "ekorrhulets samhälle" vill utvandra till mera primitiva delar av världen och detta beror inte bara på att det är svårt att anpassa sig när man nått en viss ålder.

Debatten om tillväxtens önskvärdhet drar uppmärksamheten från vad som fortfarande är allvarliga ekonomiska problem. Dit hör i de rika länderna också frågan om hur de skall använda den tillväxt de fortfarande kan uppnå, hur de skall kunna vidmakthålla tillväxten, eftersom denna är ett nödvändigt villkor för att lösa det andra problemet i de utvecklade länderna, nämligen att förbättra inkomstfördelningen. I de fattiga länderna är fortfarande det främsta problemet att uppnå tillväxt. Ju mer de lyckas med att uppnå ekonomisk tillväxt utan att avstå från allt för mycket konsumtion i dag, desto mera kommer också inkomstfördelningen i världen att förbättras.

Referenser

- Annual Abstracts of Statistics*, [olika år], HMSO, London
Annual Report of the Department of Health and Social Security, [olika år] HMSO, London
Beckerman, W., [1972], *An Introduction to National Income Analysis*, London
— [1974], *In Defence of Economic Growth*, London

- Bienefeld, M. A., [1972], *Working Hours in British Industry: An Economic History*, London
- British Labour Statistics: Historical Abstracts 1886—1968*, HMSO, London
- Commoner, B., [1971], *The Closing Circle: Confronting the Environmental Crisis*, London; sv övers, *Cirkeln sluter sig* (1972), Stockholm
- Crossland, A., [1962], *The Conservative Enemy*, London
- Denison, E., [1971], "Welfare Measurement and GNP", *Survey of Current Business*, jan
- Financial Times*, [1972], "How to Keep Europe Clean", 12 april
- First Report of the Royal Commission on Environmental Pollution*, [1971], Cmnd 4585, HMSO, London
- Fuji Bank Bulletin*, [1971], "Japan Fights Environmental Pollution", mars
- Hodson, H. V., [1972], *The Diseconomies of Growth*, London
- House of Commons Debates*, [1973], Col 1794
- Jevons, W. S., [1888], *The Theory of Political Economy*, 3 uppl, London
- Kaplan, M., [1960], *Leisure in America*, New York och London
- Kenny, A., [1972], "Happiness" i *Proceedings of the Meetings of the Aristotelian Society*
- Meadows, D. L. m.fl., [1972], *The Limits to Growth*, London; sv övers, *Tillväxtens gränser* (1973)
- Mellanby, K., [1972], "The Phoney Crisis", *Minerva* årg 10, nr 3
- Müll, J. S., [1848], *Principles of Political Economy*, utg Ashley (1909), London
- Mishan, E. J., [1967], *The Costs of Economic Growth*, London
- [1971], "On Making the Future Safe for Mankind", *The Public Interest*, årg 24, sommarnr
- [1972], "Economic Growth: The Need for Scepticism," *Lloyds Bank Review*, okt
- Marx, K., [1970], *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*, utg D. Struik, London; sv övers av vissa delar i *Karl Marx och människans frigörelse*, (1965), Stockholm
- National Survey of Air Pollution 1961—71*, [1972], Warren Spring Laboratory, Department of Trade and Industry, HMSO, London
- Nordhaus, W., och Tobin, J., [1970], *Is Growth Obsolete?*, Cowles Foundation Discussion Paper, nr 319
- Observer*, [1971], Report of Findings by Ornithologists from the London Natural History Society, 21 nov
- Okun, A., [1971], "Social Welfare has no Price Tag", *Survey of Current Business*, juli
- Quarterly Bulletin of the Intelligence Unit of the Greater London Council*, [1971], Report of the Assistant Scientific Adviser
- Report of av River Pollution Survey of England and Wales 1970*, [1971], HMSO, London
- Report of the U.S.—Japan Conference on Environmental Pollution*, [1970], (stencilerad rapport), Tokyo
- River Pollution Survey of England and Wales, Updated 1972*, [1972], HMSO, London
- Sametz, A. W., [1968], "Production of Goods and Services: The Measurement of Economic Growth", i *Indicators of Social Change: Concepts and Measurement*, utg E. B. Sheldon och E. W. Moore
- Science, Growth and Society: A New Perspective*, [1971], Report of the Secretary-General's Ad Hoc Group on New Concepts of Science Policy, OECD, Paris
- Second Annual Report: Environmental Quality*, [1971], Council of Environmental Quality, GPO, Washington
- Statistical Abstract of the United States*, [olika år], GPO, Washington
- Thomson, E. P., [1971], *The Making of the English Working Class*, Penguin, Harmondsworth
- The Works and Correspondence of David Ricardo*, [1951] utg P. Sraffa och M. H. Dobb, Cambridge